

Anderle Ádám

Marx és a cádizi alkotmány

Az 1850-es években Marx kitüntetett figyelemmel fordult a spanyolországi események felé. A XIX. század első felében az ibér ország szűnni nem akaró politikai turbulenciák között létezett. Az 1808-as napóleoni megszállás, majd az azt követő öt esztendő során a függetlenségi háború, VII. Ferdinánd új abszolutizmusának jegyében telt kegyetlen évek, az 1820 és 1823 közötti három liberális év („*trienio liberal*”), továbbá összeesküvések, felkelések, és a carlista háborúk bizonyítékai a folyamatnak.

A spanyol hadsereg lázadó magatartására felfigyelt mind az európai, mind az amerikai közvélemény. Marx pedig, mint a *New York Daily Tribune* című lap európai tudósítója, szorgos újságíróként cikkeiben tájékoztatta észak-amerikai olvasóit¹

Írásainak többsége 1854 és 1856 között látott napvilágot. A német gondolkodó szerette volna megérteni a korabeli spanyolországi események okait és gyökereit. Következésképpen cikkeiben egyre több figyelmet szentelt a modern kor történelmi vonatkozásainak. Marx ezirányú kutatásai során egészen a XVI. századig, V. Károly uralkodásáig nyúlt vissza.²

Spanyolország elmaradottságának és hanyatlásának okait Marx a spanyol abszolutizmus „*törökös*” jellemvonásaiban vélte megtalálni, amikor megszűntek a középkori szabadság(jog)ok, a Cortes jócskán veszített korábbi befolyásából, csakúgy mint a városok és a városi önkormányzatok. Az Inkvizíció lett a közélet vezető hatalmává. És, miközben „*Európa más nagy államaiban az abszolút monarchia egyfajta civilizáló központként lép fel*”, Spanyolországban ez egészen másképp volt: itt –Marx szerint – „*a spanyol szabadság fegyvercsörgés, aranyápor közepette és az autodafé borzalmas fényénél tűnt el*”.³

Mégis, hangsúlyozza, a társadalom főbb szektorai megtartották autonómiájukat és életerejüket, ezért azt követően, hogy a Napóleoni megszállás romba döntötte a spanyol abszolutista államot, „*Napoleon – aki, miként összes kortársai, Spanyolországot élettelen tetemnek tekintette – szerfölött kínosan lepődött meg, amikor felfedezte, hogy ha a spanyol állam halott is, a spanyol társadalom tele van élettel, és minden része ellenálló erőktől duzzad*”.⁴

¹ MARX, Karl: *A Forradalmi Spanyolország*. IN: *Marx – Engels Művei (MEM)*, 10. kötet (1854-1888), Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965. 421-469. Marx cádizi alkotmánnyal kapcsolatos nézeteit a magyar alkotmánytörténet is számon tartja. Vö. KOVÁCS István – TÓTH Károly (szerk.): *Nyugat-Európa legújabb alkotmányai*. Budapest, 1990. Az 1978-as spanyol alkotmányhoz írott bevezető tanulmányt Kiss Barnabás írta. I.m. 299-319. Lásd még ANDERLE Ádám: *Megosztott Hispánia*. Budapest, 1985. 75-80.

² KOVÁCS Marian: *Marx sobre la Historia de España*. Trienio, (Madrid), N° 6. (1986. november), 5-32.

³ MEM, 429. Erről WITTMAN Tibor: *Sobre el presunto carácter „turco” del Absolutismo español del Siglo de Oro*. Anuario del Instituto de Investigaciones Históricas. T. 7. Rosario (Argentina), 1964. 303-320. ANDERLE Ádám: *Spanyolország története*. Második, átdolgozott kiadás, Budapest, 1999. 73-105.

⁴ MEM, 430.

Következésképpen a spanyol nép saját kezdeményezésére – mint valamiféle társadalmi robbanás – megindult a francia megszállók elleni függetlenségi háború.⁵ Olyan háború volt ez, amely ugyanakkor Marx számára „egy nagy nemzeti mozgalom” forradalmát is jelentette.⁶ Mindazonáltal Marx bemutatja e hazafias mozgalom ellentmondásait is. E mozgalom ugyanis haladó vonásai mellett egyszerre öltött dinasztikus, ellenforradalmi, nem egyszer babonás és fanatikus jelleget is. E jegyek és ellentmondások érthetők, hiszen, mondja Marx, „minden függetlenségi háború, amelyet Franciaország ellen viseltek, magán hordja a reakcióval párosult megújulásnak ezt a közös bélyegét”.⁷ Ezekben az években, írja, „ha a spanyol felkelésben a nemzeti és vallási elemek voltak is túlsúlyban, az első két esztendőben mégis nagyon határozott törekvés mutatkozott szociális és politikai reformok alkotására”.⁸

E széles népi áramlatban Marx egyfajta forradalmi kisebbséget is felfedezett: „volt ebben a pártban egy tevékeny és befolyásos kisebbség is, amely a francia invázió elleni népi felkelést jeladásnak tekintette Spanyolország politikai és társadalmi megújodásához. Ez a kisebbség a kikötőknek és kereskedelmi városoknak, valamint a tartományi fővárosok egy részének lakóiból tevődött össze, ahol [...] a modern társadalom anyagi feltételei bizonyos mértékig kifejlődtek.”⁹ E kisebbséghez tartoztak a középosztálybéli diákok és általában a fiatalok.

A függetlenségi háború ilyen körülményei közepette, forradalmi légkörben szerveződött a fellázadt nemzet gyűlése: „a cortes éppen ellenkező helyzetben volt – visszaszorítva a félsziget egy félreeső pontjára, és az ostromló francia hadsereg által két éven át elszakítva a monarchia testétől, az eszmei Spanyolországot képviselte, míg a valóságos Spanyolország az ellenség kezében volt nagy harcban állott. A cortes idején Spanyolország két részre oszlott. A León-szigeten eszmék cselekvés nélkül, – Spanyolország többi részében cselekvés eszmék nélkül.”¹⁰

A Cortes üléseinek helyszíne az a „Cádiz volt, mely Spanyolország legforradalmibb városa volt akkoriban”. Végül, „1810. szeptember 24-én a rendkívüli cortes összegyűlt a León-szigeten (ma San Fernando – A. Á.); innen 1811. február 20-án áttette üléseit Cádizba; 1812. március 19-én kihirdette az alkotmányt”, tájékoztat a olvasóit Marx 1854. október 30-án kelt cikkében.¹¹

Az alkotmányos kongresszusra, amelyre „a történelemben korábban nem volt példa”; a küldöttek – köztük 63 amerikai¹² – „az új Spanyolország alapjait akarták lerakni”, írja Marx.¹³

⁵ A függetlenségi háborúval kapcsolatosan PINEDO, E. FERNÁNDEZ DE – NOVALES GIL, A. – DÉROZIER, A.: *Centralismo, Ilustración y Agonía del Antiguo Régimen. Historia de España dirigida por Manuel Tunón de Lara*. T. VII. Ed. Labor, Barcelona, 1984. 2a ed., 265-284. Lásd még TUNON de LARA, Manuel: *La España del siglo XIX*. T.I. Barcelona, 13. kiadás (az első kiadás éve 1961), 1980. 17-59.

⁶ MEM, 431.

⁷ Uo. 433.

⁸ Uo. 442.

⁹ Uo. 434.

¹⁰ Uo. 445.

¹¹ Uo. 450.

¹² ANNINO, Antonio – TERNAVASIO, Marcela (szerk.): *El laboratorio constitucional iberoamericano: 1807/1808 - 1830*. Madrid, 2012. Colección: Estudios AHILA.

¹³ MEM, 450.

A 384 cikkelyből álló alkotmányban mintegy tíz szakasz foglalkozik a nemzettel, Spanyolország területével és polgáraival, a cortes-szel, a királlyal, a bíróságokkal, miként a polgári és büntetőjogi igazságszolgáltatást érintő kérdésekkel, a tartományok és a községek önkormányzataival, az adók ügyével, a nemzeti haderővel, a közoktatással és, végezetül, az alkotmány betartásával, illetőleg annak megváltoztatásának eljárási módozataival.¹⁴

Tanulmányában Marx kiemelte az alkotmány legfontosabb elemeit: egyebek mellett a hatalommegosztást, a király és udvara tevékenységének és irányításának korlátozását, a politikai sajtó- és szólásszabadságot, valamint a szabad választásokat. Marx egy jelentős újdonságra is felhívja a figyelmet, mégpedig arra, hogy a Cortes *„mindösszesen egyetlen kamarából áll”*.

Az alkotmány rendelkezett a cortesen kívül tevékenykedő küldöttek hatásköréről és egyben korlátozta is azt. Továbbá, a provinciák és a municípiumok visszakapták autonómiájukat. Vagyis, Spanyolországban megszületett az alkotmányos és demokratikus monarchia.

Marx felhívta a figyelmet arra, hogy a cortes egy sor igen fontos *rendeletet* is hozott¹⁵. Többek között törölte a tizedet és az inkvizíciót, eltörölte az ún. *„úriszéki bíráskodás”*-t, a feudális privilégiumokat, továbbá progresszív adórendszert vezetett be, más rendeletei pedig radikális reformokat készítettek elő a földbirtoklás kérdésében. Amerikában eltörölte a *repartimientókat* és a *mitát*, sőt, – Európában elsőként – betiltotta a rabszolgakereskedelmet¹⁶ – tájékoztat Marx.

A maga korában a cádizi alkotmányt nem csak Spanyolországban de általában Európa-szerte számos bíráló érte. Egyfelől voltak, akik az 1791-es francia alkotmány *„puszta utánzatának”* tartották, mások viszont a cádizi cikkelyeket a középkori spanyol fuerók másolataként értelmezték.¹⁷

Marx túllépett e nézeteken, – egyfajta szintézist alkotva a két említett értelmezés között:

„Az igazság az, hogy az 1812-es alkotmány a régi fuerók másolata, de a francia forradalom fényében értelmezve és a modern társadalom szükségleteihez alkalmazva”, és – folytatja Marx – „a cádizi cortes csak átvitte az ellenőrzés hatalmát a kiváltságos rendekről a nemzeti képviselőre”, [...] továbbá „csupán helyreállította a régi községigazgatási rendszert de ugyanakkor lefejtette róla középkori jellegét.”¹⁸

Ezért, írja Marx, hogy *„arra a következtetésre jutunk, hogy ez korántsem az 1791-i francia alkotmány szolgai utánzása, hanem a spanyol szellemi élet valódi és*

¹⁴ Uo. 451.

¹⁵ *Colección de Decretos y Ordenes de las Cortes de Cádiz*. T. I-II., Madrid, 1987. Ed. Cortes Generales.

¹⁶ MEM, 454-455.

¹⁷ MONTALVO JAASKELAINEN, Federico de: *Valoración de la Constitución de Cádiz en Europa del siglo XIX*. (en especial, Alemania, Inglaterra y Francia). www.acoes.congresox/m1-com.html

¹⁸ MEM, 456-457.

*eredeti sarjadéka, amely régi nemzeti intézményeket éleszt újjá, a XVIII. század leghíresebb írói és államférfiai által hangosan követelt reformok egész sorát vezette be, és óhatatlanul engedményeket tett a nép előítéleteinek is.*¹⁹

A fenti idézet utolsó szavainak (értsd: „a nép előítéleteinek”) magyarázatául Marx illusztrációként említi a nevezett alkotmány vallást érintő, 12. cikkelyét, amelynek értelmében „a spanyol nemzet vallása mindörökre a római katolikus, apostoli, egyetlen igaz vallás.”²⁰

* * *

A külföldi megfigyelő számára különösnek tűnhet a cádizi alkotmánynak és emlékének igen gyors eltűnése. Maga Marx is felfigyelt erre a problémára:

*„Miután már kifejtettük azokat a körülményeket, amelyek az 1812-es alkotmány eredetét és sajátosságait magyarázzák, még mindig hátra van az a kérdés, miért sülydett el egyszerre és minden ellenállás nélkül ez az alkotmány VII. Ferdinánd visszatérésekor.”*²¹

Ám azonnal magyarázattal is szolgál az alábbiakat említve:

*„A cortes...fáradt, kimerült, szenvedő társadalmat talált, szükségszerű következményét az olyan hosszadalmas háborúnak, amely teljesen spanyol földön folyt, [...] a vérontás pedig csaknem hat éven át Spanyolország egész területén, Cádiztól Pamplonáig és Granadától Salamancáig [...]”*²² S – teszi hozzá Marx – „ilyen társadalomtól nem volt várható, hogy nagyon fogékony legyen bármily politikai alkotmány elvont szépségei iránt. [...] A tömegek általában már a pusztá kormányváltástól szociális nyomoruk azonnal megszüntetését várják. Amikor rájöttek, hogy az alkotmánynak nincs csodatevő hatalma, éppen a túlfeszített várakozás, amellyel üdvözölték, csalódottságba csapott át [...]”²³

Marx véleménye szerint a király, VII Ferdinánd a katolikus hierarchiával és az arisztokráciával karöltve használták fel e csalódottságot a cádizi liberális alkotmány, valamint a dekrétumok megsemmisítése, továbbá az abszolutizmus visszaállítása, s nem utolsó sorban az inkvizíció újbóli bevezetése és legalizálása érdekében. Azaz, egy spanyol „Thermidor” kegyetlen évei következtek.

Mindazonáltal, a kemény, abszolutista politikára adott határozott válaszként a politikai légkör gyorsan megváltozott. Marx egy francia művet idéz, amely 1831-ben adott jellemzést VII. Ferdinánd uralkodásáról. Martignac kulcsszavai a „rendetlenség, magas adók, százalmas pénzügyi helyzet, korrupció, általános elégedetlen-

¹⁹ Uo. 458.

²⁰ Uo.

²¹ Uo. 460.

²² Uo. 461.

²³ Uo. 461.

ség” voltak, valamint az, hogy „*a hadsereg nem kapott zsoldot*”, és – hangsúlyozta Marx – ez az elégedetlenség nem csupán a néptömegek soraiban volt érezhető: a nagyvárosok, a kereskedő és ipari osztályok, a szabadfoglalkozásúak és a hadsereg tagjai mind új alkotmányos rendszert kívántak.²⁴

1854. december 1-jén kelt cikkében Marx az 1812-es alkotmány által szervezett népfelkelésekről és katonai összeesküvésekről írt. A nép elégedetlensége Marx korában sem hagyott alább, amely korszak zűrzavarok, összeesküvések, felkelések, zavargások és polgárháborúk ciklusát mutatja.

Marx cikkei segítségével jól rekonstruálható az elsősorban a perifériákon, úgy mint Galíciában, Valenciában, Asturiasban, Zaragozában, Barcelonában, Mallorcán vagy éppen Pamplonában kibontakozó mozgalmak katalógusa. Példái drámaiak:

„1811-ben Mina felkelést tervezett Navarrában, fegyverbe szólító felhívással megadta az első jelet az ellenállásra, benyomult Pamplona várába, de nem bízva saját híveiben, Franciaországba menekült. 1815-ben Porlier tábornok, a függetlenségi háború egyik leghíresebb gerillavezére, La Coruñában proklamálta az alkotmányt. Lefejezték. 1816-ban Richard Madridban el akarta fogni a királyt. Felakasztották. 1817-ben Navarro ügyvéd és négy tettestársa Valenciában verpadon vesztették életüket, mert az 1812-es alkotmányt proklamálták. Ugyanebben az évben Majorcában agyonlőtték a rettenthetetlen Lacy tábornokot, mert ugyanazt a bűnt követte el. 1818-ban Vidal ezredes, Sola kapitány és mások, akik Valenciában az 1812-es alkotmányt kihirdették, vereséget szenvedtek és tettükért halállal lakoltak. A León-szigeti összeesküvés tehát csak az utolsó szemet alkotta a láncban, amely oly sok bátor ember fejéből fűződött össze az 1808-tól 1814-ig tartó esztendőkből.”²⁵

Végül az 1819-es katonai mozgalom, Rafael Riego hősi eposza²⁶, amely 1820 és 1823 (*„trienio liberal”*) között visszaállította az 1812-es alkotmányt, jelezte a népi nosztalgiát, az alkotmány, egy alkotmányos állam iránt érzett erős vágyat.

Ezért írhatta Marx – szinte költőien –, hogy az alkotmány *„a spanyol nép többsége részére az ismeretlen istenhez hasonlított, akit a régi athéniak imádtak”*.²⁷

A cádizi liberális alkotmány igen nagy hatással volt a XIX. századra. Egyes országokban – mint pl. Norvégia (1814), Portugália (1822) vagy a két szicíliai állam, Nápoly és Piemont – át is vették egyes cikkelyeit. Az alkotmány német nyelvre történő fordítása igen hamar, már 1814-ben elkészült, s az angol megfelelője is csupán 1818-ig váratott magára. Franciaországban már egy 1824-es kiadású könyvben olvasható volt a cádizi alkotmányról készített elemzés.²⁸

A cádizi alkotmányban foglaltak Európa-szerte kibontakozó alkotmányos viták részét képezték. Ezen alkotmánynak köszönhetően Spanyolország a liberalizmus, a

²⁴ Uo. 468-469.

²⁵ Uo. 468.

²⁶ NOVALES, Alberto Gil: *Prisión y Muerte de Riego*. Trienio, No. 27., 1996. 27-54.

²⁷ MEM, 467.

²⁸ MONTALVO: *i. m.* [oldalszám megjelölése nélkül]

liberális modernség szimbólumává lett. Az európai burzsoázia szimpatizált a cádizi elképzelésekkel. Ugyancsak az alkotmánynak köszönhetően a hagyományos spanyolelleses vízió, az úgynevezett „fekete legenda” is sokat veszített ezekben az években korábbi erejéből és befolyásából.²⁹

Természetesen a cádizi elképzelések a következő évtizedekben is tovább éltek. 1837-ben közvetlenül, míg egy száz évvel később, 1931-ben közvetve hatottak az alkotmányra, majd Franco diktatúrájának idején egyfajta demokratikus és liberális példaként szolgáltak.

España del siglo XIX (1964) című könyvében Manuel Tuñón de Lara ezért írhatta: „a cádizi alkotmány kifejezései alkották a kor spanyol társadalmának leginkább haladó programját. Nincs abban semmi különös, hogy hosszú éveken át a liberálisok harcának zászlaját követték”.³⁰

Majd Marx egy gondolatát („ismeretlen isten”)³¹ idézve, Tuñón de Lara egy tárgabb következtetésre is eljutott: „miután ezen elképzelések a spanyol közvélemény széles körének tudatát uralták, idővel hatást gyakorolhattak a tettekre”.³²

Ezért írhatta Manuel Moreno Alonso 2011-ben: „Cádiz Spanyolország modern(kori) történelmének legnagyobb utópiája, [...] ami egy olyan képzeletbeli államot hozott létre, amely minden tökéletességet egyesített...”³³

(A tanulmány spanyol nyelvű előadásaként a *Jornadas Iberoamericanas* (Pécsi Tudományegyetem) 2012 májusi konferenciáján hangzott el.)

²⁹ MONTOTO, José María: *La Constitución de Cádiz. Bicentenario de Pepa*. www.fundacionemprendedores.com/observatorio-liberal

³⁰ TUÑÓN DE LARA: 39.

³¹ Lásd 27. sz. lábjegyzetet.

³² Uo. 47.

³³ MORENO ALONSO, Manuel: *La Constitución de Cádiz. Una mirada crítica*. Ed. Alfar, Sevilla, 2011. 33.